

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi

bitig Journal of Faculty of Letters

(Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 5, Haziran/June 2023)

Doğan Özlem'e Armağan

A Tribute to Doğan Özlem

Ali Osman GÜNDOĞAN

Prof. Dr.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü

gundogan@mu.edu.tr

 ORCID 0000-0001-7305-3443

Monografi/Monography

Geliş Tarihi/Received: 01.06.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 06.06.2023

Atıf/Citation

Gündoğan, Ali Osman (2023), "Doğan Özlem'e Armağan", *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (5), 108-113.

Gündoğan, Ali Osman (2023), "A Tribute to Doğan Özlem", *bitig Journal of Faculty of Letters*, 3 (5), 108-113.

Tarihi, kültürü, kurduğu devletleri itibarıyla dikkate alındığında, felsefi dayanakları olmadan bir milletin güçlü tarihsel bir birikime ve kültüre sahip olabileceğini düşünmek, pek mümkün görünmemektedir. Gerçi güçlü devletler kurmak ve toplumun varlığını devam ettirebilmesi için felsefe, olmazsa olmazlardan birisi değildir. Ancak her kültür ve medeniyetin dayandığı bazı kavramların bulunduğunu, bu kavramların da genellikle evrene, insan ve insan hayatına ilişkin felsefi içeriklere sahip olduğunu da biliyoruz. Gerçekten de, içinden geldiğimiz gelenek, felsefesiz bir gelenek değildir. Özellikle, İslâm Medeniyeti'yle karşılaştıktan sonra içine girilen medeniyetin, İslâm'ın ilk yıllarında ve bilhassa 8. yüzyıl ile 12. yüzyıl arasında güçlü bir felsefi birikime sahip olduğu açıktır. Ve bu felsefe, tek yönlü olmayıp, Aristoteles-Platon-Plotinos üzerinden Yunan felsefesiyle bağlantılı olduğu gibi, doğu kültürlerinden etkiler taşıyan mistik gelenekle de bağlantılı olmuştur. İslâm felsefesi olarak adlandırılan bu felsefe, felsefenin temel disiplinlerinden metafizik ve mantık ağırlıklı olmasıyla dikkati çekmekle birlikte, İslâm'ın temel kaynaklarıyla bağlantılı bir tasavvuf geleneğini de içinde barındırmış, hatta materyalist eğilimlere sahip filozoflar bile yetiştirmiştir.

Gazzali'nin, "Filozofların Tutarsızlığı" adlı eserinden sonra oluşan Gazzalici anlayışın hakim olmasıyla birlikte ideal formunu yitirmeye başlayan felsefe, uzunca bir süre gündemden düşmüştür. Hatta felsefenin gündemden düşmüş olması bir yana, felsefeye karşı olumsuz bir tavır takınılmış olması, tarihimizde felsefeyle barışmayı geciktirmiştir. Felsefenin gündemden düşmesi ve ona olumsuz bir tavır takınılması karşısında kelâm, fıkıh ve bir yaşantı hâli olarak tasavvuf ön plana geçmiştir. Aslında tasavvuf, felsefi içeriğe sahip bir dünya görüşü, ahlak ve metafiziğe sahip olduğu halde, "kâl ilmi değil, hal ilmi" olarak anlaşıldığı için, bu alanda da felsefi içeriğe sahip eserler pek verilememiştir. Fatih devrindeki birkaç istisna bir kenara bırakılacak olursa, Osmanlı'nın son dönemindeki batı ile olan kültürel alışverişin başladığı döneme kadar önemli bir fikir hareketi ve tartışmasına rastlamak pek mümkün olmamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi, fikir hareketleri açısından oldukça hareketlidir. Ancak bu hareketlilik, salt felsefi ve bilimsel olmaktan uzaktır. Bu fikir hareketliliğinin ortaya çıkmasının temelinde pratik sorunlar vardır. Çünkü askerî alandaki başarısızlıklar nedeniyle toprak kayıpları başlamış, yenilgilerin ve batı karşısındaki gerileyişin nedenleri üzerinde durulmuş, bu durum da batılılaşma hareketlerini başlatmış ama bu hareketler çerçevesinde ortaya çıkan fikir akımları ne akademik olmuş, ne de geniş kitlelere yayılabilmıştır. Bu fikir hareketleri, bir "sosyal felsefe" olmaktan öte gidememiştir. Zaten bütün bir imparatorluk ömrü boyunca felsefeye karşı olumlu bir tavır takınılmamış olması da, son dönemlerdeki fikir hareketliliğinin, sırf felsefe yapmak arzusundan değil; sorunlar karşısında pratik arayışlara girişmek isteğinden başka bir şey olmadığını açıklar mahiyettedir. Ancak İmparatorluğun son dönemlerinde yapılmış olan çalışmaları bütünüyle yok saymak ta doğru değildir. Çünkü bu dönemde, felsefe adına faydalı işler de yapılmıştır. Meselâ 1851'de Osmanlı Bilim Akademisi Encümen-i Dâniş'in, 1861'de "Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye"nin kurulması ve bilhassa ikinci cemiyetin Mecmua-yı Fünûn adlı dergiyi yayınlamaya başlaması, bu dergide Münif Paşa'nın telif ve çeviri yazılarının yayınlanması, felsefe adına yapılmış önemli faaliyetlerdir. Üzerinde durulması gereken sadece bu iki cemiyet değildir. Bunlarla birlikte, materyalizmin, pozitivizmin, spiritüalizmin Türkiye'ye girişinde etkili olmuş, edebiyatla karışık bir şekilde bazı fikirleri temsil etmiş, siyasi gelişmeler karşısında belli bir tavır takınmış olan edebiyatçı ve fikir adamlarının katkıları da anılmaya değerdir.

Daha çok siyasi ve sosyal sorunlarla ilgilenen Yeni Osmanlılar'ın felsefi mirasımıza katkıları olsa da, onların asıl ilgileri, günün sorunları karşısında ilerlemeyi sağlamaya yönelik bir zemin oluşturmaktır. Bu çerçevede oluşan fikirler, daha çok edebiyatla karışık bir şekilde Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ali Suavi gibi fikir adamlarının çalışmaları sonucunda ortaya çıkmıştır.

Ahmet Mithat Efendi, pozitivizmi Türkiye'ye ilk sokan Beşir Fuad, Jön Türkler hareketi içerisinde öne çıkan Abdullah Cevdet önemli isimler olarak temayüz etmişlerdir. Ancak onların yaptıkları, bazı nakillerden ibaret, yüzeysel çalışmalardır. Bu durumun olağan karşılanması gerekir. Çünkü 13. yüzyıldan itibaren felsefeyle ilgisini keşmiş bir tarihin sonunda ortaya çıkan felsefi çalışmaların kavramsal çerçeveden uzak, derinliği olmayan, yüzeysel ama iyi niyetli çalışmalar olması kadar doğal bir şey olamaz. Ayrıca pratik, güncel sorunlara çözüm arayan bir tavrın yaygınlaşması ve batı tarzı bir felsefe dünyasının oluşmaması, aynı zamanda tarihsel ve kültürel koşulların bir gereği olarak anlaşılmalıdır. Nitekim İmparatorluğun son dönemlerinde ortaya çıkan ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında da varlıklarını devam ettiren ve bugün bile tartışma konusu olmaktan geri kalmayan İslâmcılık, Türkçülük ve Batıcılık akımları tarihsel, kültürel ve siyasi şartlar göz önüne alınmadan açıklanabilecek akımlar değildir.

Batı felsefesinden yapılan tercümelemler ile birlikte, İmparatorluğun son yıllarında bir taraftan pozitivist-materyalist bir düşünürler çevresi oluşurken, diğer taraftan da bu materyalizme tepki olarak spiritüalist bir düşünürler çevresi de ortaya çekmiştir. Nitekim ilk grup içerisinde Abdullah Cevdet, Celâl Nuri, Baha Tevfik gibi isimler yer alırken; Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi, Bergsoncu bir çizgide bulunan Mustafa Şekip, İsmayıl Hakkı, Mehmet Emin gibi isimler de diğer grupta yer almışlardır.

Felsefenin kurumsallaşması ve batı felsefesi tarzında bir felsefe geleneğine doğru giden yolun başlaması için Cumhuriyet'i beklemek gerekecektir. Çünkü felsefe, belli bir birey tipinin gerçekleştirebileceği bir zihinsel tavır alıştır. Osmanlı'nın yapısı içerisinde bağımsız düşünebilen, kendi imkânlarının ve taşıdığı güçlerinin farkına varabilen bir insan tipi yaratmak, elbette ki kolay değildir. Cumhuriyet'in başardığı devrimlerin sonunda ortaya çıkan insan tipi, birey ve yurttaş olan insan tipi, felsefe yapmaya da müsait bir insan tipidir ve Cumhuriyet, böyle bir insan tipinin felsefe yapabilmesinin şartlarını oluşturmayı da geciktirmemiştir. Nitekim Dil Devrimi, 1933'te yapılan Üniversite Reformu, yurdumuza gelen yabancı hocaların katkıları ve Yunan-Batı-Doğu klâsiklerinin Türkçe'ye kazandırılması felsefe için sağlanmış önemli şartlar olarak sayılabilir.

Üniversitelerin yaygınlaşması ile birlikte felsefe bölümlerinin sayılarının da artması, İlahiyat fakültelerinde Felsefe ve Din Bilimleri adı altında bölümlerin kurulması, Türk Felsefe Dünyasının çeşitlenmesine ve zenginleşmesine neden olmuş, ancak zaman zaman felsefe ile ilâhiyat arasında karışma ve gerginlikler de yaşanmıştır. Bu karışma ve gerginliklerin fikir düzeyinde tartışma ortamları yaratmasının, hiç kuşkusuz felsefe hayatımıza yeni ufuklar kazandıracaklarını beklemenin uygun olacağını düşünmek gerekir. Gerek felsefe bölümlerinde ve gerekse İlahiyat fakültelerinin ilgili bölümlerinde felsefe adına yapılmış olan çok değerli çalışmalar vardır. Hilmi Ziya Ülken, Hamdi Ragıp Atademir, Nusret Hızır, Kâmuran Birand, Takiyettin Mengüşoğlu, Macit Gökberk, Bedi Akarsu, Nermin Uygur, Necati Öner, İ. Kuçuradi en başta gelen isimler olarak sayılabilir.

Türkiye Felsefe Kurumu ve Türk Felsefe Derneği, felsefecilerimizin oluşturdukları birliktelikler olarak; ülkemizin felsefe hayatına bir hareketlilik ile birlikte bir dayanışmayı da getirmiştir. Kurumun yayınladığı bülten, telif ve çevirci eserler, belli aralıklarla düzenlediği sempozyum-panel ve kongrelerin önemi hiç de inkâr edilemez. Yine aynı şekilde Türk Felsefe Derneği'nin "Felsefe Dünyası" adlı dergisi, felsefe alanında en uzun soluklu akademik bir dergi olma özelliğine sahiptir. Derneğin, Kurumun yaptığı gibi sempozyum ve kongreler düzenlemek suretiyle başardığı felsefe faaliyetlerinin, felsefe dünyamıza çok büyük katkıları vardır.

Bugün için felsefe adına gelinen aşamaya, uzun bir zaman sonucunda ve pek çok felsefecimizin katkılarıyla gelindiğini bilmek ve felsefe binası için taş taşıyan, harç karan, ustalık yapan bütün felsefecilerimizin çabalarını şükranla anmak durumundayız. İşte adını şükranla anmamız gereken felsefecilerimizden olan Doğan Özlem, Cumhuriyetin beşinci kuşak felsefecileri arasında sayılan, asıl eserlerini 1980'li yıllardan sonra veren değerli bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çok olumsuz şartlarda hayatını sürdürmek zorunda kalmış olmasına rağmen, başardığı iş, uygun şartlarda yaşayanların başarılarını gölgede bırakacak kadar büyük olan Doğan Özlem, hem taş taşıyan hem harç karan hem de ustalık yapan bir hocamızdır. Çünkü o, Türkiye'de bir felsefe dili ve literatürü gelişebilmesi için çeviriler yapmış, kendisinin bağlı bulunduğu hermeneutik geleneğinin eserlerini ve üstatlarını tanıtmış, toplumumuzun sorunlarına tarihselci bir gözle bakmayı öğretmiş, her alanda tarihsel ve kültürel şartların önemini vurgulamış, tümelci/evrenselci yaklaşımların karşısında tekilci/özelci bakışın yerleşmesine çaba sarf etmiştir. Doğan Özlem'in on bir adet çeviri kitabı bulunmaktadır. Çeviri faaliyetlerinin ne kadar önemli olduğunu bize hem İslam Felsefesinin oluşmasındaki çeviri faaliyetleri, hem de Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki çeviri faaliyetleri açık bir şekilde göstermektedir. Hilmi Ziya Ülken'in ifadesiyle, "Uyanış Devirlerinde Tercüme Faaliyetleri"nin bir toplumda yeni fikirlerin oluşmasına ve gelişmesine katkısı büyüktür. Çünkü çeviriler, bir bilgi aktarımı olduğu gibi, aynı zamanda başka kültürleri ve o kültürlerin düşünce dünyasının anahtarlarını veren, kendi toplumumuz insanlarına ufuk açan eserlerdir. Tarih Felsefesi, Bilim Felsefesi, Ahlak Felsefesi, Mantık gibi ders kitaplarıyla birlikte Doğan Özlem'in telif eserlerinin sayısı on dördtür. Çeviri ve telif eserleriyle birlikte, çeşitli kongre-sempozyum-panel ve konferanslarda yapmış olduğu konuşmalar da göz önünde bulundurulduğunda, Doğan Özlem'in felsefenin hemen her alanına ilişkin olarak eserler verdiği, ülkemiz felsefe hayatına pek çok düşünce ve filozofu tanıttığı görülecektir. Bu bakımdan onun, felsefecilerimizin kendisinden en çok faydalandığı, genç akademisyenlere çalışma temposu, kullanılması gereken dil, sorunlar karşısında takınılacak tavırlar konusunda örnek bir akademisyen olduğu görülmektedir.

Doğan Özlem'in felsefe problemleri karşısında çok açık ve net bir tavır aldığını görüyoruz. O, bilim-tarih-kültür kavramlarını çalışmalarının merkezine koymak suretiyle, olgucu bilim eleştirisinden hareket ederek, kültür bilimlerinden yana tavır alır ve kültür bilimleri felsefesi yapmak suretiyle de felsefede özelci bir görüşü savunur. Çünkü ona göre tarih bize, tümel-evrensel-mutlak kavramların ve fikirlerin varlığının imkânsızlığını göstermektedir. Evrenselin gerçekleşmesine tarihsel olarak imkân yoktur. Buna rağmen o, felsefede mutlakçı görüşlerin evrenseli arama çabalarının varlığını kabul eder ve bir tek felsefe yapma tarzı olmadığını, felsefe yapma tarzları olduğunu ifade eder. Nitekim kendisiyle yapılmış olan bir söyleşide "felsefenin

tek bir tanımının olmadığını belirtmeliyim... Bu durum, felsefeden en az iki anlamda söz etmenin gerekli olduğunu da ortaya koyar: 1) Çok sayıda felsefenin, felsefelerin, felsefe tiplerinin yan yana yer aldıkları alan olarak felsefe; 2) bu alan içinde yer alan belli bir felsefe anlayışının, tipinin adı olarak felsefe." (Hatice Nur Erkızan, "Doğan Özlem'le Söyleşi", *Düşünen Siyaset*, 18, s. 69-86.) Böyle bir felsefe anlayışı felsefeciyi dogmatik, tek yanlı olmaktan çıkarmakta ve onu daha hoşgörülü hale getirmektedir.

Doğan Özlem, günümüzün siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel sorunları karşısında da içinde bulunduğu felsefi gelenek açısından tavır takınır. Bu bağlamda küreselleşme, yeni dünya düzeni, globalleşme, post-modernizm gibi kavramları eleştirir ve bu eğilimlerin hepsinin ekonomik ve kültürel anlamda bir Amerikan emperyalizmi olduğunu düşünür. Çünkü bu kavramların motive ettiği bir liberalizm, sadece hukuk devleti kavramını beslemekte, "birakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" biçiminde bir bireyciliği öne çıkarmakta ve ekonomik bir emperyalizmin önünü açmaktadır. Oysa birey, elbetteki kendisine karşı oluşmuş tehlikeler karşısında hukuk tarafından korunmalı ama ancak bunun sadece hukuk devletiyle değil, aynı zamanda sosyal hukuk devleti eliyle sağlanması gerekmektedir. Bundan dolayı Doğan Özlem, hukuk devletini sosyal hukuk devleti içerisinde düşünmenin zorunluluğuna inanır. İnsan hakları kavramını da aynı bağlamda ele alan Özlem, aslında evrensel insan hakları olarak ortaya konulan değerlerin evrensel olmadığını, onların gerçekte evrenselliği yansıtmadıklarını ama ideal olarak evrensel olmaları gerektiğini ifade ettiklerini düşünür. Çünkü o, hakların evrenselliklerinin teminatı olarak düşünülen evrensel ve ortak bir insan doğası olmadığını, insan doğasının tarih tarafından belirlendiğini ifade eder.

Doğan Özlem'e Armağan adlı eserde hocamızın şahsi, hayati, eserleri ve düşünceleriyle ilgili otuzun üzerinde yazı vardır. Bu çalışma sayesinde Doğan hocayı her yönüyle tanıma imkânına sahip olacağız. Ancak ben de, bazı fikirlerinden sonra hocayla ilgili olarak, kısa da olsa, şahsi ilişkim konusunda söz etmek istiyorum. Doğan Özlem'le olan tanışmam, 1995'te İstanbul'da Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde girdiğim doçentlik sınavım dolayısıyladır. Bu bakımdan onun sadece yazdıklarını okuyan birisi değil, aynı zamanda öğrencisi sayılırım. Gerek ilk tanıdığım sınav esnasındaki tavırları, gerekse sınav sonrasındaki sohbetlerimiz sırasında edindiğim intiba, Baki Güçlü'nün yazısında belirttiği gibi, insanı olur olmaz sıkıştırmayan, tuzak sorular sormayan, soracağı soruyu yaptığı giriş konuşmasıyla iyice hazırlayan ve bu konuşmada öğrenciye konuşabilmesi için ipuçları veren bir tavra sahip olduğu yönündedir. Onun karşısında güven duyan öğrenci rahat konuşabiliyor. hocayla, birkaç jüride birlikte bulunduğumda da aynı özelliğinin devam ettiğini gördüm.

1998'de, benim de o yıllarda görev yaptığım Erzurum Atatürk Üniversitesi Felsefe Bölümünün düzenlediği Felsefe Kongresi ve yine aynı üniversitede 2000 yılında yaptığı bir konuşma dolayısıyla hocayla olan görüşmelerimiz devam etti. 2001 yılından itibaren Muğla'da aynı bölümde birlikte çalıştık. Mersin, Van, Sivas, Sakarya felsefe bölümlerinin davetlisi olarak birlikte konuşmalar yaptık. Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü olarak "Bilgi ve Değer" ve "Adalet" başlıklarını taşıyan iki sempozyum düzenledik. Hocayla birlikte çalışmanın ne anlama geldiğini, bölümümüzün bütün elemanları çok iyi biliyor. Çünkü nitelikli elemanların bulunduğu bir bölümün elemanı olmak, sürekli üretmeyi ve çalışmayı gerektiriyor. Bu bakımdan onun bölümümüze ve bütün öğretim elemanlarımıza, Türkiye'deki felsefe

bölümleriyle ilişkilerini geliştirmek, nitelikli çalışmalar yapmayı özendirmek ve ortaklaşa yapılan tartişmalarla ufuk açmak gibi çok değerli katkılarının olduğunu belirtmem gerekiyor.

Cumhuriyet dönemi felsefe hayatımızın son yirmi yıllık bölümünde, Türkiye'de felsefenin yerleşmesi ve gelişmesine yaptığı katkılar dikkate alındığında ve yeteneği olup ta isteyen herkesin felsefe yapabileceğinin bir örneği olmak açısından Doğan Özlem, ideal bir örnek olarak felsefe yapmak isteyenlere cesaret veren bir hocamızdır. Bundan sonra yapacağı ve yaptıracadı çalışmalarla felsefeye olan katkılarının devam edeceğine dair inancımızın olması, bilhassa genç felsefecileri daha da umutlandırıyor.*

*Bu yazı daha önce *Doğan Özlem Armağan Kitabı*'nda (Ali Osman Gündoğan, *Doğan Özlem Armağan Kitabı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2004) giriş metni niteliğinde kaleme alınan yazının gözden geçirilmiş biçimidir.